

NIEUWE BEGINSLEN GEWOGEN

Een gemiste kans

LOLLE NAUTA

Het ontwerp-beginselprogramma van de PvdA heeft inhoudelijke verdiensten. Het kiest partij voor een internationale rechtsorde, in de geschiedenis van het socialisme een niet al te populair thema. Europa krijgt een belangrijke plaats: 'de

sociaal-democratie zal Europees zijn of ze zal niet zijn.'¹ Ecologische vraagstukken krijgen, evenals in het vorige beginselprogramma, veel aandacht. De nadruk ligt op democratisering in plaats van op democratie als een systeem van representatieve vertegenwoordiging alleen. En al weer, net als in het beginselprogramma uit '77, wordt er van uitgegaan dat legitieme, politieke doelen niet altijd verenigbaar zijn. Denk maar aan werkgelegenheid en milieu in een specifieke stad of streek. Verfrissend vind ik 'de lof van het verschil' die wordt gezongen, een thema dat moeilijk ligt in de sociaal-democratische traditie. En tenslotte is dit programma gelukkig doortrokken van de overtuiging, dat processen van globalisering of mondialisering bezig zijn traditionele grenzen onherroepelijk te doorbreken. Een besef overigens dat degenen die aan de wieg stonden van het socialisme, getuige alleen al het communistisch manifest, zeker niet vreemd was.

Inhoudelijk gesproken kenmerkt het programma zich helaas echter ook door opvallende manco's. Het gaat, gek genoeg, nauwelijks in op het veranderde karakter van de verhouding van staat en markt. Natuurlijk komen er wel thema's ter sprake die hiermee te maken hebben, maar aan de moeilijke betrekkingen tussen deze twee institutionele bereiken wordt geen aparte paragraaf gewijd. Om twee redenen was dat wel wenselijk geweest. Ten eerste vanwege het gebrek aan deskundigheid, waarmee in de laatste decennia privatiseringen in Nederland blijkbaar zijn doorgevoerd, zoals Heertje heeft betoogd. Ten tweede, omdat de veranderde verhouding van staat en markt aangeeft, dat wij dringend verlegen zitten om nieuwe vormen van politiek handelen.²

Onder het motto 'nieuwe beginselen gewogen' volgt hier een zevental commentaren op het concept-beginselprogramma 'Tussen droom en daad'. Deze worden gevolgd door een repliek van Willem Witteveen, de voorzitter van de PvdA-beginselcommissie.

De tijden der oude ideologische scheidslijnen, het liberalisme van de markt en het democratisch socialisme met zijn eerbied voor vadertje staat zijn immers voorbij. Het betreft hier een echte beginsel-kwestie, niet iets dat wel even

uitgesteld kan worden tot het eerstvolgende verkiezingsprogramma.

Hajer en Kalma wijzen er in hun minderheidsstandpunt op dat ook voorbij wordt gegaan aan allerlei vormen van onaanvaardbare commercialisering, op het gebied van de cultuur bijvoorbeeld. Waarom is men hier zo zwijgzaam? Beschouwde men dit als kwesties die niet in een beginselprogramma thuis horen? Ik kan het me niet voorstellen. We hebben hier toch te maken met nieuwe, geraffineerde vormen van horigheid? Of mocht de prettige, paarse samenwerking niet worden verstoord? Kan ik me evenmin voorstellen. Die samenwerking bestaat toch bij de gratie van wederzijdse, verschillende inzichten met betrekking waartoe vervolgens compromissen kunnen worden gesloten?

Er zijn meer dingen die ten onrechte onderbelicht blijven, de rol van defensie en het belang van wetenschappelijk onderzoek bijvoorbeeld, maar er is iets principiëlers aan de hand, waar Hajer en Kalma ook op wijzen. *De veranderde rol van de politiek wordt niet expliciet tot thema gemaakt.* Zeker, er komen wel diverse ontwikkelingen aan de orde die tot die veranderde rol leiden – plaats van de overheid, globalisering, probleem van de maakbaarheid –, maar met betrekking tot de politiek worden er verder geen consequenties getrokken. Het is alsof men gedacht heeft: verder gaat alles wel gewoon door; als we morgen wakker worden, is de rol van de politiek uiteindelijk nog wel dezelfde als vandaag.

Dat nu is niet het geval. Het gebied van de politiek is grondig aan het veranderen. Het betreft steeds meer de grijze zones tussen nationale staat, (internationale) markt en (internationale) *civil society*.³

Globaliseringsprocessen hebben de gebruikelijke grenzen tussen deze drie grondig veranderd. Partijpolitiek, traditioneel beperkt tot de taken van de nationale staat, is er alleen al daardoor bepaald niet relevanter op geworden. De aard van de politiek is evenmin dezelfde als vroeger. Er openen zich vanuit de problemen waar we vandaag mee te maken hebben, behalve nieuwe afgronden ook nieuwe mogelijkheden van politiek handelen.⁴ Denk maar aan de BSE-crisis en de gegroeide macht van de consument die eenvoudig weigert om dierlijke kannibalen zelf ook nog weer een keertje op te eten. Tal van dramatische veranderingen, bij voorbeeld in het gedrag van de consument, komen tot stand buiten de agenda van partijbesturen om. Deze hebben er echter wel consequenties uit te trekken en moeten gezien de gewijzigde omstandigheden hun prioriteiten opnieuw tegen het licht houden. Op het voetspoor van deze veranderingen verschijnen er tenslotte ook nieuwe politieke actoren op het toneel. Het belang van politieke partijen, er wordt voortdurend op gewezen, is nog steeds aan het afnemen. De populariteit van NGO's is in de tweede helft van de vorige eeuw enorm toegenomen. Hun aantal alleen al groeide van 1300 in 1960 tot 36.000 in 1995.⁵ Vandaag zullen het er zeker niet minder zijn.

Over al deze dingen heeft het nieuwe beginselprogramma weinig te melden. Wat een gemiste kans! Tal van mensen, ik ben ervan overtuigd, zitten op nieuwe inzichten in de aard van het politieke handelen te wachten. Zij zijn geenszins ongeïnteresseerd geraakt in de politiek. Hun politieke belangstelling is onder invloed van de media en andere veranderingen in de publieke sfeer echter van karakter veranderd, zoals de 'globaliseringssocioloog' Beck meerdere malen heeft betoogd. Het vergt intellectuele moed van een partij, om zichzelf in zijn program vergaand te relativieren en de doelstellingen van de sociaal-democratie als het ware over zichzelf

heen, voor de *civil society* te herformuleren. De programma-commissie heeft dit lef niet opgebracht.

Behalve een onderbelichting van de veranderde rol van de politiek is er dus nog iets aan de hand. Het nieuwe beginselprogramma doet geen poging de sociaal-democratie anno 2001 historisch te situeren. Zeker, over de maatschappelijke situatie, waarin het gelanceerd wordt, worden allerlei uitspraken gedaan. Ik zei het al, globaliseringsvraagstukken krijgen heus wel aandacht. Maar daar blijft het bij. Verder is van een historische situering van de eigen positie geen sprake. Eerder is het tegendeel het geval. Van deze tekst gaat de suggestie uit, dat de klassieke sociaal-democratische beginselen, uiteraard in een nieuw jasje gestoken, op dezelfde manier geldig zijn als vroeger. Het gebruik van een cliché als 'Tussen droom en daad', dat aan het geheel zelfs als titel is meegegeven, wijst daar eveneens op. Alsof een hedendaagse aanhanger van sociaal-democratische beginselen zich vandaag de dag wat de verhouding van ideaal en werkelijkheid betreft, in een situatie zou bevinden die vergelijkbaar is met die van de onderdrukten van het eerste uur. Uit het feit dat velen van ons zich achteraf met de onderdrukten van vroeger nog steeds verbonden voelen, volgt niet dat er sinds Marx, Kautsky en Troelstra niet enorm veel veranderd zou zijn. Historisch respect verbiedt het om dat over het hoofd te zien. Het is niet toevallig dat 'De Internationale' een kwestie van folklore is geworden, hooguit geschikt voor sentimentele ogenblikken op partij-avonden die er toch al niet meer toe doen.

Een dergelijke historische zelf-situering is voor een beginselprogramma om minstens twee redenen van belang. Ten eerste, omdat sommige uitgangspunten van een sociaal-democraat vandaag de dag door ieder fatsoenlijk mens worden gedeeld, of men dat nu prettig vindt of niet. Ik vind het buitengewoon storend, om niet te zeggen arrogant dat het

1. Maarten Hajer en Paul Kalma, 'PvdA moet nu aanval op liberalisme inzetten', *NRC Handelsblad*, 27.11.2000.

2. Ulrich Beck, *Die Erfindung des Politischen*, Frankfurt a.M. 1993.

3. Lolle Nauta, Is de politiek aan het verdwijnen? in: *Onbehagen in de filosofie*, Amsterdam 2000, p. 131-138.

4. Ulrich Beck, *Was ist Globalisierung?*, Frankfurt a.M., 1997.

5. Daniele Archibugi, David Held, Martin Köhler (eds.), *Reimagining Political Community*, Cambridge: Polity Press, 1998.

nieuwe beginselprogramma van dat besef geen blijk geeft.

Neem de volgende uitspraken die met diverse andere aan te vullen zouden zijn. 'De sociaal-democratie neemt een kritisch constructieve houding aan tegenover maatschappelijke en politieke vraagstukken.' 'Sociaal-democraten zien Nederland als verbonden met Europa en Europa met Nederland'. 'Aan het handelen van de Partij van de Arbeid ligt het geloof in de gelijkwaardigheid van mensen ten grondslag'. Begrijp mij niet verkeerd, ik vind niet dat dergelijke uitspraken nu in een beginselprogramma misstaan. Mijn stelling luidt dat zij vergezeld behoren te gaan van het inzicht dat andere 'fatsoenlijke burgers' die mening natuurlijk ook zijn toegegaan. Een politieke partij moet zich niet meer willen onderscheiden dan nodig is. Doet ze dat wel, dan leidt dit gemakkelijk tot ongerechtvaardigde pretenties en precies daar ligt mijn bezwaar. Algemene normen en waarden vinden in een pluralistische samenleving nu eenmaal op tal van verschillende plekken onderdak.

Een historische zelf-situering is in de tweede plaats van belang in verband met de relatie tot andere politieke stromingen achter de zeewering. Daarvan is helaas evenmin sprake. De lezer krijgt niet te horen op welke punten de sociaal-democratie er andere inzichten op na houdt dan liberale, christelijke en groen-linkse politieke stromingen. De voorzitter van de commissie, Willem Witteveen, heeft daarover in de pers wel uitspraken gedaan, maar in het programma is daar van niets terug te vinden. Terwijl men zich dus wat algemene waarden betreft meer wil onderscheiden dan mogelijk en nodig is, blijft anderzijds een zelf-situering in specifiek opzicht geheel achterwege. Zelden wordt gezegd: dat en dat willen wij in tegenstelling tot die en die partijen of stromingen beslist niet.

Het gevolg hiervan is dat het programma aan de ene kant te pretentius is en aan de andere kant te lief of te soft, omdat er nauwelijks grenzen worden getrokken. De lezer wordt gevraagd om in te stemmen met dingen waaraan zij nog nooit heeft getwijfeld, maar krijgt niet de kans om enthousiast te worden over inventieve inzichten die door tal van gerespec-

teerde medeburgers niet zullen worden gedeeld. In gewoon Nederlands: men wil zo'n beetje iedereen te vriend houden. 'Tussen droom en daad' kenmerkt zich door een gebrek aan politieke inventiviteit en identiteit.

Het taalgebruik van dit programma of als men wil de impliciete filosofie ervan zou ik als *personalistisch* willen betitelen. De zich ontplooiende mens wordt hier weer tot leven gewekt. 'De Partij van de Arbeid gaat bij dit alles uit van de mens als actief werkstelliger (!) van verandering, zowel individueel als collectief'.⁶ 'Een samenleving is beschaafd naarmate men zijn handelen laat leiden door een juist begrip van geestelijke

waarden, en naarmate men zijn materiële hulpbronnen inzet om de waardigheid en ontplooiing te bevorderen van de mensen die er als individuen deel van uitmaken. '... waar het om gaat is niet de maakbaarheid van de samenleving op gezag van de politiek, maar een maakbaarheid *van binnenuit* als gevolg van een verantwoordelijkheid die mensen samen op zich nemen.'

Het lijkt wel of een vrijzinnige dominee de kansel heeft beklommen. Banning redivivus. Mijn bezwaar betreft niet eens zozeer de idealen, al zou ik ze zelf anders formuleren. Een dergelijk de handen ten hemel strekkend taalgebruik gaat voorbij aan het ouderwetse socialistische geloof, dat er eerst toch wel een paar *voorwaarden van maatschappelijke aard* moeten worden verwezenlijkt, willen mensen *in staat zijn* hun lot in eigen handen te nemen.

Wij leven nog steeds in een wereld waarin de bevoordeelden worden bevoordeeld en er aan de positie van de benadeelden bitter weinig verandert. Dergelijke harde feiten sneeuwen gemakkelijk onder in een personaliserend taalgebruik dat individuele verantwoordelijkheid tot exclusief uitgangspunt neemt. Direct na de Tweede Wereldoorlog leverde het personalisme van denkers als de Rougemont een belangrijke bijdrage aan de herformulering van het klassieke socialistische gedachtegoed. Anno 2001 zijn ook deze dingen *common sense* geworden zonder nog veel bij te dragen aan de formulering van nieuwe, maatschappelijke inzichten. Hilhorst en Wansink hebben er in hun Volkskrant-

Wij leven nog steeds in een wereld waarin de bevoordeelden worden bevoordeeld en er aan de positie van de benadeelden bitter weinig verandert.

6. (!) van mij, L.N.

artikel een mooie polemische formulering voor bedacht: 'Burgers', roept Witteveen ons toe, 'wacht niet op ons, maar neem je lot in eigen handen'. Op zichzelf geen slechte raad, maar daarmee verandert het beginselprogramma wel in een begrafenisspraak.⁷

Dergelijke manco's laten zich niet met behulp van wat inhoudelijke amendementen wegwerken. Zij betreffen het programma als geheel. Het congres van de PvdA op 16 en 17 maart moet daarom de kritiek van Hajer en Kalma bijzonder serieus nemen. Zij komen niet met specifieke amendementen, maar presenteren een *politieke en maatschappelijke kritiek* die de tekst als geheel aangaat. Stel een meerderheid van het PvdA-congres zou het met die kritiek van

harte eens zijn, dan zou dit ontwerp-programma in zijn geheel afgewezen moeten worden en een kleine, krachtige commissie zou een nieuwe opdracht moeten krijgen. Een dergelijke gebeurtenis zou natuurlijk publiek rumoer veroorzaken, maar zij zou, ik twijfel er niet aan, per saldo de Partij van de Arbeid geen windeieren leggen.

LOTTE NAUTA

was lid van de beginselcommissie 1977 en samen met Wouter Gortzak verantwoordelijk voor de eindredactie van de tekst van dat program. Hij beschouwt zich als sociaal-democraat en is sinds begin jaren negentig partijloos. Emeritus hoogleraar Rijksuniversiteit Groningen en nu werkzaam als politiek filosoof.

7. Pieter Hilhorst en Hans Wansink, 'De verdwijntruc van de PvdA', *de Volkskrant*, 11.11.2000.